

Trubadurska lirika

PÈIRE D'ALVERNHE

VIDA:

Pèire d'Alvernhe je bil iz škofije Clarmont. Bil je moder in učen mož, in bil je sin meščana. Kar zadeva njegovo osebnost, je bil lep in eleganten. In pesnil je lepo in pel je lepo, in bil je eden izmed prvih trubadurjev, ki je potoval na drugo stran gorá, in bil je tisti, ki je sestavil najlepše melodije za pesmi, kar so jih kdaj ustvarili:

V času kratkih dni in dolgih večerov ...

Ljubezenskih pesmi (*canso*) ni sestavljal, saj jih v tistem času niso imenovali *pesmi*, ampak *verzi* (*vers*); šele Gospod Guirautz de Bornelh je bil tisti, ki je ustvaril prvo ljubezensko pesem (*canso*). Pèira so zelo čislali in spoštovali vsi plemeniti baroni, kar jih je tedaj bilo, ter vse vrle dame, in imeli so ga za najboljšega trubadurja na svetu, dokler se ni pojavil Guirautz de Bornelh. V svojih pesmih je močno hvalil samega sebe, druge trubadurje pa karal, kakor pravi v eni izmed kitic *sirven-teze*, ki jo je sestavil:

*Kar zadeva Pèira d'Alvernha,
glas ima, ki se nenehno menja,
in se rad baha sred trume.
Bil bi največji vseh mojstrov,
če bi pisal bolj jasno in bolj ostro.
Tako pa ga nobeden ne razume.*

Bival je dolgo in živel na svetu med poštenimi ljudmi, kot pravi Dofen d'Alvernhe, ki se je rodil približno v tistem času. Nato je delal pokoro in umrl.

Zdaj bom pel o Trubadurjih

Zdaj bom pel o trubadurjih,
ki zvečer gospem na duri
trkajo, opevajoč ljubezen,
in je eden slabši kakor drugi
in so vsi podobni slugi,
ki kriči, ker ni nikoli trezen.

Peire Rogiers je bil duhovnik
– zato ga prvega odklonim –
če ljubezen hvali javno.
Zanj se bolj spodobi knjiga
psalmov; rajši naj prižiiga
sveče kakor poje snov ljubávnó!

Drugi, Guirautz de Bornelh,
je tak kot posušeni meh,
suha starka z vedrom vode;
naj se pogleda v zrcalo,
in bo videl slabo šalo,
šipek, ki te s trni zbode.

Tretji pa, Bernartz de Ventadorn,
je še slabši, prav uboren:
za očeta je imel le slugo,
ki je negoval negnoj,
mati pa je pekla kruh in gnoj
kidala in delala še drugo.

In četrti, Lemozí,
rad berači bolj kot vsi;
ta žongler ima tako lep glas
kot romar, ki je ves bolan;
kar smili se mi, ker zaman
se sili, ta sramota za naš čas.

Pêti je Guilhem de Ribes,
slab navznoter in navzven, prav zares;
svoje verze vpije kakor bik
in bevská silno neprijetno,
kakor pes, ki gre na potrebo,
pogled pa se blešči kot srebrnik.

Šesti, Grimoart Gausmar,
je vitez, ki je postal žongler.
Naj Bog kaznuje tistega,
ki to dovoli! Nikar ne nosite
pisanih oblek, saj je biti vitez
danes težje kot žongler, ki blebeta!

Pèire de Monzó je po vrsti
sedmi, če preštevamo s prsti,
sicer pa prvi, slavni, glavni,
saj mu posvetilo je napisal
sam tuluški grof. Izbrisal
ga je nekdo, in pustil greh naglavni.

Osmi je Bernatz de Saissac,
brez poklica, venomer berač.
In je vredno manj kot blato,
da mu je Bertrand de Cardalhac,
ta véliki gospod, dal plašč
z zaplato na zaplato.

In deveti je Raembautz, gospod
Oranski, važen kakor hlod
spričo svojih pesmi, ki so drugačne.
Jaz pa menim, da niso vredne nič,
saj so brez topline, kot mrlič.
Rajši imam dude in berače.

Neuspešen pri gospeh, čeprav poezijo
piše, kot da ga zobje bolijo:
takšen je deseti, Ebles de Saignes.
Le baraba, važič, ki nagaja
in se za dva novčiča prodaja
in obrača plašč, kot piha veter.

In enajsti je Gonzalgo Roïtz,
samozadovoljen pesnik, stric,
ki važno oponaša viteze.
A nikoli ni na bojno polje
stopil in se bojeval; še najbolje
se je izkazal, ko je pokazal pete.

In dvanajsti je Lombard,
znan kot Cossezen. Čeprav že star,
vse druge obtožuje strahopetnosti,
sam pa trepeče od strahu.
Zato sestavlja pesmi brez sramu,
polne jedke posmehljivosti.

Kar zadeva Pèira d'Alvernha,
glas ima, ki se nenehno menja,
in se rad baha sred trume.
Bil bi največji vseh mojstrov,
če bi pisal bolj jasno in bolj ostro.
Tako pa ga nobeden ne razume.

Ta spev je nastal ob mehu
dud, ob petju in ob smehu.

Opombe

Alvernhe je pokrajina, ki se po francosko imenuje *Auvergne*.

Pèire d'Alvernhe (izg.: *Alvérnje*) je eden izmed pomembnih trubadurjev, čeprav – kot poudarja sama *vida* – ni pisal ljubezenskih pesmi, ampak *sirventeze*. Njegova *vida* podaja tudi ključno literarnozgodovinsko in genološko (zvrstno) razlago o razvoju pesniških zvrsti: prvotna, zvrstno še neizdiferencirana pesem se je imenovala *vers*, pri nadaljnji diferenciaciji zvrsti pa ljubezenska pesem (*canso*) prevzame vodilno, najvišje mesto v hierarhiji žanrov; *sirventeza* (*sirventes*) kot družbenokritična pesem ji je podrejena. Omembo v *vidi*, da je bil eden izmed prvih trubadurjev, ki so potovali "na drugo stran gorá", je treba razumeti kot "na drugo stran Alp".

Zaradi zgoraj omenjenih razlogov pesem *Zdaj bom pel o trubadurjih* (*Can-tarai d'aquestz trobadors*) v antologijah pogosto naslavljajo kot *Sirventezo*. Pesem predstavlja duhovito in zajedljivo kritiko pesniških kolegov, dvanajstih trubadurjev; Pèire d'Alvernhe sicer na koncu sebe vrednostno postavi nad druge pesnike, vendar to samohvalo relativizira z avtoironijo, ki je enako strupena kot ironija, namenjena kolegom: "Bil bi največji vseh mojstrov, / če bi pisal bolj jasno in bolj ostro." Da ta pesem ni mišljena smrtno resno, dokazuje tudi *tornada*, ki pravi: "Ta spev je nastal ob mehu / dud, ob petju in ob smehu."

Kljub priložnostnim okoliščinam nastanka pesmi gre za pravo pravicato galerijo staroprovansalskih trubadurjev, ki zasluži tudi resno literarnozgodovinsko pozornost: poleg ustvarjalcev, ki so vpeti v našo antologijo (Guirautz de Bornelh, Bernart de Ventadorn, Rambautz d'Aurenga). Pèire d'Alvernhe z besednim krepelcem krepko obdela tudi naslednje trubadurje:

Pèire Rogiers je deloval med letoma 1160 in 1180, pisal pa je komunikativne pesmi (*trobar leu*); če je verjeti njegovemu življenjepisu, je opustil službo kanonika, da bi se posvetil poeziji, prav na tej točki pa ga z nizkim udarcem kritizira *Pèire d'Alvernhe*, saj pravi, da kot duhovnik ne bi smel sestavljati ljubezenskih pesmi. *Lemozi* je bil trubadur in žongler; kot pove že njegovo ime, je bil iz pokrajine *Limousin*. *Bernatz de Saissac* je bil trubadur iz okolice Carcassonna. *Guilhem de Ribas* (franc.: *Ribes*), *Grimoart Gausmar* in *Pèire de Monzó* so imena, ki jih literarna zgodovina ni mogla identificirati kot trubadurje, pod imenom *Gonzalgo Roitz* sta sicer znani dve španski osebnosti, vendar se ne ve, kdo izmed njiju naj bi bil trubadur, *Ebles de Sanha* pa je ime, ki morda označuje trubadurja *Eblesa d'Uissela* iz znane družine *d'Uissel*, ki je dala kar štiri trubadurje (med njimi je najpomembnejši *Gui d'Uissel*). *Cossezen* je po vsej verjetnosti vzdevek, ne pa ime trubadurja. Gre očitno za enega izmed prvih italijanskih trubadurjev (doma v Lombardiji), ki je pesnil pod močnim vplivom okcitanskega ljubezenskega pesništva.

BERNART DE VENTADORN

VIDA:

Bernart de Ventadorn je izviral iz pokrajine Limozin, z gradu Ventadorn. Bil je človek revnega porekla, sin služabnika, ki je kot pek grel peč, da bi spekel kruh za grad. In je zrasel v lepega in priročnega moža, znal je peti in pesniti ter si je pridobil dvorne manire in izobrazbo. In njegovemu gospodarju, vikontu Ventadornu, se je Bernart prikupil s svojim ustvarjanjem in petjem ter mu je izkazal velike časti. Vikont Ventadorn pa je imel ženo, ki je bila mlada in ljubezniva in vesela. In njej je Gospod Bernart ugajal in všeč so ji bile njegove pesmi, in se je zaljubila vanj in on vanjo, in sicer tako zelo, da je pisal pesmi in *verze* o njej in o ljubezni, ki jo je čutil do nje, ter o njenih vrlinah. Njuna ljubezen je trajala dolgo časa, preden so jo opazili vikont in drugi ljudje. Ko pa je vikont to opazil, ju je ločil, svojo ženo pa je dal zapreti in stražiti. In gospa se je morala odpovedati Gospodu Bernartu, tako da je bil prisiljen odpotovati in zapustiti to deželo. In se je ločil od nje in se odpravil v Normandijo k vojvodinji, ki je bila mlada in se je odlikovala z mnogimi vrlinami ter je obvladala dvorsko obnašanje in časti ter pohvalne besede dvorjenja; zelo lepo ga je sprejela in gostila. Dolgo časa je ostal na njenem dvoru in se zaljubil vanjo, ona pa vanj, in je o njej napisal mnogo lepi pesmi. Medtem ko je bil v njeni bližini, se je kralj Anglije Henri poročil z njo in jo odpeljal iz Normandije v Anglijo. Bernart pa je ostal na tej obali, žalosten in trpeč, ter je odšel v Toulouse h grofu in je ostal ob njem, vse dokler ni grof umrl. To je zelo užalostilo Gospoda Bernarta, zato je vstopil v samostanski red v Dalonu, kjer

je tudi umrl. In jaz, Uc de Saint Circ, sem to zapisal na temelju tistega, kar mi je pripovedoval vikont Ebles de Ventadorn, ki je bil sin vikontese, katero je Bernart ljubil. In on je ustvaril pesmi, ki jih boste slišali in so tukaj spodaj zapisane.

Ko škrijanec, poln radosti ...

Ko škrijanec, poln radósti,
s krili vzdrhti k svetlobi
in se prepusti prostosti
padca, ker mu v mehkobi
koprne srce, sem ljubosumen
na vse, ki se veselé,
in nikakor ne razumem,
da mi ne skopni srce.

Mislil sem, da sem najboljši
v ljubezni, a ne znam
ničesar, proti svoji volji
ljubim, a ostal bom sam.
Vzela je srce in mene,
vzela sebe in ves svet,
pustila željo, ki me žene,
in srce, kjer sem zaklet.

Nad seboj sem brez moči,
nisem več sam svoj od dneva,
ko sem v zrcalu teh oči
videl, da v njih odsevam.
Ogledalo, ki te ljubim,
zate jok srce mi bode
in zapisan sem pogubi
kot Narcis naročju vode.

Obupujem nad ženámi,
ne zaupam jim, doslej
sem po viteško jih branil,
jih preziral bom poslej.
Vidim, da je izmed njih
sleherna na strani tiste,
ki mi jemlje slednji dih,
vidim: ženske so vse iste.

Res je ženska ta gospa,
ki očitam ji, da ne
naredi, kar bi morala,
vse, česar ne sme, pa počne.
Njeno milost sem izgubil,
norec padel sem globoko,
vem, zakaj sem se pogubil,
meril sem pač previsoko.

Milost je zares zgubljena,
zdaj mi je prišlo do živega:
ona, ta najlepša žena,
milosti pač ne pozna.
Kje naj sploh še iščem milosti?
Kdo bi verjel, da ta gospa
mirno in brez pomoči
pusti umreti bednika?

Ne pomaga nič, pravice
ali prošnje, nikdar več
ne priznam pred njenim licem
te ljubezni, ki ji ni všeč.
Od ljubezni se ločujem:
s smrtjo odgovarjam smrti.
Zdaj, begunec, grem na tuje:
le kam? Zublji so odprti.

Tristan, nikdar več ne boste
me imeli. Zbogom, pesmi!
Stran! A kam? Daleč od Radósti
se bom skril, daleč od Ljubezni.

Opombe

Pretresljiva *vida* poudarja nizko poreklo tega trubadurja: priimek *de Ventadorn* pri njem ni plemiško, rodovno ime, ampak zgolj oznaka kraja, iz katerega izhaja: Bernart iz Ventadorna. (Bolj znana je seveda francoska transkripcija njegovega imena: *Bernard de Ventadour*.) V svojem času je bil Bernart sicer cenjen, vendar je pravo veljavo njegove poezije priznala šele naša doba: v primerjavi s formalno inovativnimi, a vsebinsko pogosto konvencionalnimi pesniškimi kolegi je Bernart neprimerno bolj čustven in spontan. V eni izmed pesmi zahteva, da je treba peti iz srca, kar v tistem času ni bila navada, saj stopnja individualizacije tega še ni dovoljevala. Poleg Jaufrésa Rudélsa je

Bernart de Ventadorn glavni predstavnik slogovnega toka *trobar leu* – "lahkega", komunikativnega pesništva, ki se dotakne srca.

Zgodovinar Georges Duby, eden izmed največjih strokovnjakov za srednji vek, ki je v svoji tridelni knjigi *Gospe XII. stoletja* med drugim analiziral tudi mit in resnico o kraljici Aliénor, je podvomil v resničnost legende o ljubezni med njo in Bernartom, ki jo poudarja tudi *vida*.

Bernartov življenjepis je ena izmed redkih *vid*, kjer imamo tudi podpis pisca: o tragičnem življenju trubadurja nam je – kot pravi, s pomočjo pričevanj sina vikontese, v katero je bil Bernart zaljubljen – poročal *Uc de Saint Circ*, tudi sam trubadur.

Limozin je pokrajina, ki se ji po francosko reče *Limousin*.

Ko škrjanec, poln radosti ... (Can vei la lausetta mover ...) je najbolj znana Bernartova pesem, presunljiva izpoved o ljubosumnosti, zaradi katere pesnik ne more prenesti niti pogleda na škrjanca, ki od same radoživosti pada skozi zrak (magistralen začetek pesmi). Moško zveneče ime *Tristan* je *senhal* dame, ki ji je pesem namenjena. Ohranjena melodija je ena izmed najlepših iz tega obdobja.

ARNAUTZ DANIEL

VIDA:

Arnautz Daniel je bil iz tiste pokrajine, kjer je bil doma tudi Gospod Arnautz de Meruòlh, iz škofije Peiregòrd, z gradu, ki se je imenoval Ribairac, in bil je plemič. In se je dobro izučil leposlovnih veščin ter je z veseljem začel tudi sam ustvarjati. Nato pa je opustil književnost in postal žongler, razvil pa je tak način pesnjenja in dragocenih rim, da njegovih pesmi ni lahko doumeti in se jih naučiti. In ljubil je neko visoko gospo iz Gascogne, ženo Gospoda Guilhema de Bouvilla, vendar vse kaže, da mu ta dama ni dovolila užitka po ljubezenski pravici, zato je dejal: "Jaz sem Arnautz, ki zbira veter in z volom zajca pretenta in zmeraj plava proti toku."

Na ta napev, vesel in mil ...

Na ta napev, vesel in mil,
rad stružim in gladim besede,
ki bodo čudežno resnične,
ko jih do čistosti izpilim;
to pesem pozlati Ljubezen,
ki navdihuje jo Gospa,
zaščitnica za vse zasluge.

Vsak dan sem vse bolj zanesljiv,
saj služim Njej, ki vse poglede
privlači z milostjo: bolj mične
gospe ni na vsem svetu. Silni
postavi služim, smrtno resen.
In ko je zima, iz srca
prežene mraz bolj kot vse druge.

Darujem tisoč maš, da bil
bi vreden Nje, na vse obrede
odhajam, da bi pil odlične
poteze zlatolaske, mili
obraz, telo za gibke plese,
ki me privlači bolj kot vsa
bogastva in razkošja Juga.

Jo ljubim, iščem, tak vpliv
ima nad mano. Bojim se bede,
da jo izgubim, ker neresnične
so sanje, na katerih krilim.
Njeno srce je višje, jaz, telesen,
ne morem gor do nje. Gospa
ima delavnico in stvarnika.

Jaz nočem biti cesar, siv
in star, in še manj papež. Blede
so krone in tiare nične,
če se ne smem v strašni sili
vrniti k Njej, ki se zanjo tresem.
Če ne ozdravi mi srca
s poljubom, pograbila bo oba.

Ta križ, ki nosim ga, nič kriv,
od Nje me ne odvrta: besede
v samoti rimam v različne
pesmi. K trpljenju me prisili:
ljubeč trpim bolj kot oprezen
kmet, ki gara, ali izmišljena
ljubimca na začaranem otoku.

Jaz sem Arnautz, ki zbira veter
in z volom zajca pretenta
in zmeraj plava proti toku.

Opombe

Arnautz Daniel je živel na koncu 12. stoletja, njegova literarna dejavnost pa je izpričana v letih 1180–1195. Danes je bolj znan po pofrancozeni različici imena: *Arnaut Daniel*. Tudi njegov rojstni kraj – *Peiregòrd* – je danes bolj znan pod francoskim imenom *Périgord*, grad *Ribairac* pa je *Ribérac*. V življenjepisu se omenja Gospod *Arnautz de Meruòlh* (franc.: *Arnaut de Mareuil*), ki je bil tudi sam trubadur; oba Arnautza sta bila tudi rojaka, doma v isti pokrajini.

Sledil je slogovnemu toku, ki ga je vzpostavil Rambautz d'Aurenga (*trobar clus*) ter ga na izviren način razvil; njegov način pesnjenja je znan kot *trobar car* (*dragoceno pesnjenje*). Gre za poetiko kristaliziranja, cizeliranja besed, ki prihaja do izraza v pesmi *Na ta napev, vesel in mil* (*En cest sonet coind' e leri ...*). *Vida* sugerira, da je znamenita *tornada* (jedrnata sklepna kitica, ki zgosti sporočilo, definira poetiko, vsebuje podpis avtorja ali posvetilo izvoljeni Gospe) te pesmi izraz Arnautzove nesrečne ljubezni, vendar smo prepričani, da izraža tudi širšo podobo položaja pesnika v družbi: "Jaz sem Arnautz, ki zbira veter / in zajca z volom uloviti zna / in zmeraj plava proti toku."

BERTRAN DE BORN

VIDA:

Bertran de Born je bil graščak v škofiji Peirogòrs, gospodar gradu, ki se je imenoval Autafort. Ves čas se je vojskoval proti vsem svojim sosedom, proti grofu perigorskemu, proti vikontu limoškemu in njegovemu bratu Constantínu ter proti Richartu, ki je bil grof poatjejski (*Peitièus*). Bil je dober vitez in dober vojščak in dober zaljubljenec in dober trubadur, bil pa je tudi učen, znal je lepo govoriti in se spoprijemati tako z dobro kot z zlo usodo. Vselej je imel velik vpliv na kralja Henrija in njegovega sina, in je ves čas želel, da bi se bojevali drug zoper drugega, oče in sin in brat. In ves čas je želel, da bi se kralj Francije in kralj Anglije medsebojno spopadala v vojni. In če so sklenili mir ali premirje, je on s svojimi *sirventezami* takoj poskušal razdreti mir in vsakomur pokazati, kako je s tem mirom onečaščen. In iz vsega tega si je pridobil mnogo dobrin in mnogo zla.

Všeč mi je velikonočni čas

Všeč mi je velikonočni čas,
ko listje vzbrsti in cvetje,
všeč mi je, ko znova slišim glas
ptic in njih živahno petje

odmeva skozi gozd,
všeč mi je, ko sredi trave
vidim tabor in zastave,
in navdaja me radost
ob jezdecih in konjih pod orožjem,
razvrščenih kar najstrožje.

Všeč mi je, kako izvidnice
spravijo ljudi iz uma,
in se za njimi črno tre
oborožena truma,
najbolj pa me navduši
vojska, ki oblega grad,
napad in skoki čez prepad,
in obzidje, ki se ruši,
in, obkoljena sred brega,
četa brez možnosti pobega.

Všeč mi je, če pri napadu
plemič gre naprej, bojujoč
se na konju, in pri spopadu
svojim borcem vliva moč
s primerom viteške časti;
in ko zadoni povelje,
naj mu vsak iz proste želje
v strašni boj sledi!
Ni mož, kdor ni zaznamovan
s pisavo tisočerih ran.

Na začetku bitke rad
zaslišim, ko se s strašnim zvokom
lomi cel kup ščitov in čelad,
in padajo vazali s stokom,
stran od tod, k obzorju,
pa bežijo konji mrtvecev
in ranjencev. Edini vitezov
namen na bojnem polju
je razklati čim več glav bojnikov,
brez milosti, nikar ujetnikov!

Pravim vam: bolj kot v pitju,
žretju in ljubezni jaz uživam
v poštenem krvoprelitju,
ko zaslišim krik: "Nad njih!", in griva

zavihra in rezgeta
konj brez jezdeca, ki kliče:
"Na pomoč!", in vidim pridaniče
in plemiče, ki padajo na tla.
In gledam mrtve: sredi boka
jim od sulice zija razpoka.

Le zastavite gradove,
o baroni, dvignite nove
vojske, nadaljujte vojno!

Papiòl, ti pa prostovoljno
pojdi k *Da-in-Ne* in mu povej:
"Dovolj je miru! Bojuj se naprej!"

Če vsa žalovanja, vsa ihtenja ...

Če vsa žalovanja, vsa ihtenja
in vse grenke solze in vse muke
in vsa zla, vse bede in bedenja
tega strašnega sveta, te smrtne luke,
ki človeka naredé za žrtev,
združimo, vse to ni nič, ko vidim mrtev
obraz mladega kralja Anglije:
svet je potemnel, poln bolečine.

Skrušeni v krik, v plen trpljenja,
so vsi vrli vitezi in sluge;
trubadurji zdaj molčijo, ker življenja
nima več to truplo sredi truge,
še pred kratkim mladi kralj Anglije.
Smrt je smrtna sovražnica: ugrabi
najboljšega. A nihče ga ne pozabi:
ni bilo še nikdar take bolečine.

Kruta smrt, sejalka žalosti,
lahko se hvališ, da si ubila
viteza, kot ga na svetu več ni;
kajti ni vrline, ki ni krasila
njega, mladega kralja Anglije.
Z Božjo pomočjo bilo bi bolje,

če ostal bi živ ta človek dobre volje,
ne pa sejalcu muk in bolečine.

Če s tega strahopetnega sveta
zbeži Ljubezen, bo vsa moja vera
vanjo le še lepa, prazna laž;
jutri bo še slabši kakor včeraj.
Le ozrimo se po mlademu kralju Anglije,
ki je poosebljal vse vrednote:
nikdar ne bo ljubil, ta vzor lepote!
To je razlog naše bolečine.

Naj Tisti, ki prišel je na ta svet,
da bi ljudem olajšal hudo bedo,
in je sprejel človeško smrt in nas spet
in spet rešuje z milostno Besedo,
se usmili mladega kralja Anglije:
On, ki je darovalec odpuščanja,
naj dovoli mu prebivanje sred kraja,
kjer nikoli ni nobene bolečine.

RAZO:

Bertran de Born je bil ljubimec ljubeznive, mlade in močno čislane gospe, ki se je imenovala Maeuz de Montaignac in je bila žena Gospoda Talairana, ki je bil brat grofa Peiregòrsa, ona pa je bila hči vikonta Turenna in sestra gospe Marie de Ventadorn in Aelis de Montfort. In kakor pravi v svoji pesmi, ga je napodila in mu dala slovo, kar ga je spravilo v žalost in nesrečo, in doumel je, da je nikoli več ne do pridobil nazaj in da ne bo našel nobene, ki bi bila tako lepa in tako vrla in tako prijetna in tako učena. In ker ni mogel najti nobene, ki bi bila enaka tej gospe, je razmišljal in se odločil, da si bo izmislil damo, ki jo bo sestavil na ta način, da si bo izmed lastnosti drugih vrlih in lepih gospod sleherne med njimi izposodil kakšno lepo značilnost, bodisi videz ali dražestno govorjenje ali lepo držo ali lepo postavo te osebe. In tako je hodil od dame do dame ter prosil, naj mu vsaka podari enega izmed teh darov, ki smo jih našli in ste jih slišali, z namenom, da bi obnovil to gospo, ki jo je bil izgubil. In v sirventezi, ki jo je o tem spesnil, boste slišali imena vseh dam, ki jih je prosil za podporo in pomoč, da bi ustvaril izposojeno gospo. In sirventeza, ki jo je ustvaril na to témo, se začne takole:

Gospa, ker zame vam ni mar ...

Gospa, ker zame vam ni mar
in ste me spodili proč,
brez razloga, v samotno noč,
ne vem, kje naj išče moja želja,
kajti nikdàr
ne bo zame takega veselja.
Če pa ne najdem take,
kot ste vi, ki sem vas izgubil, gospa,
če ne najdem vam enake,
mi ni potrebna druga ljubica.

In ker vam nobena ni podobna
in enako plemenita,
lepa, po telesu čudovita
in razkošna, a spodobna,
mi usoda
ukazuje, naj si izposodim
pri vsaki dami
najlepšo lastnost,
da bi tako sestavil vso skrivnost,
ki ste mi jo darovali sami.

Lepotica Cembelis
naj mi da žarenje lic
in naravno, svežo kožo
in prepad pogledov!
Nič ji ne manjka: ljubim rožo.
Čislano gospo Aelis
pa prosim za besedo
smeha in duha,
ker ni dobro biti
nemega srca.

Vikontesa de Chales
naj takoj mi da te rame
in to grlo in ti roki,
da se vrževa v ples,
potem pa po široki
cesti v Rochachoart, med lase
od Anhes, te gizdave gospe!

Izolda, Tristanova dama,
ki jo vsi slavé,
ni imela takih, kot vsak ve!

Gospa Audiartz, ki me sovraži,
meni pa je njen način najdražji,
naj mi da vedênje
najbolj plemenite žene!
V ljubezni cenim zmago,
zato rotim Gospo Najboljšo,
naj mi da to svoje voljno
in fantastično telo!
Kar zadeva njo,
jo je lepó objeti nago!

Od gospe Faidid želim,
da mi podari zobe,
ki po njih tako medlim:
gostoljubnost te gospe
me zmeraj navdušuje.
Naj mi Lep Pogled
da veselje in kulturo
in očarljivost, ki jo občudujem.
V času, ki je siv in bled,
je oddih užiti sladko uro.

Lepa Gospodarica,
od vas si želim le to,
da vam v srce pronica
klica
ljubosumnosti
na izmišljeno gospo,
kakor tudi sam trpim.
Bolj si vas želim
kot katero koli drugo,
le zakaj me zavračate kot slugo?

Papiòl, pojdi zapet tej moji ljubi,
da je ljubezen čistega srca
podobna žalostni izgubi;
tu padla je na nizka tla.

Opombe

Bertran de Born se je rodil okoli l. 1140; njegov priimek izvira iz kraja rojstva (*Born de Salagnac*) v bližini *Périgorda* (okc.: *Peiregòrs*). Svojega brata *Constantina* je pregnal z družinskega posestva in tako postal gospodar gradu *Autofòrt* (franc.: *Hautefort*). Zgodovinopisni podatki potrjujejo njegovo zloveščo slavo bojevitiga barona, ki je nenehno izzival dvoboje in vojaške spopade. Vmešaval se je tudi v dinastične boje znotraj rodbine Plantagenet: bojeval se je na strani Henrijevega sina Geoffroyja zoper njegovega brata, znamenitega angleškega kralja Riharda Levjesrčnega. Vse kaže, da je resnična zgodba, da je Rihard osvojil Bertranov grad Autofòrt, dal predse poklicati premaganega Bertrana ter mu v nasprotju s pričakovanji podaril življenje. (Ta zgodba je analizirana v spremni besedi.)

Dante je visoko spoštoval Bertrana de Borna pesnika, kot človeka pa ga je poslal v pekel, in sicer v tisti krog pekla, kjer trpijo povzročitelji škandalov in shizem, razkolov; to mesto (XXVIII. spev, verzi 117–142) navajamo v prevodu Andreja Capudra: "*Videl sem tam – še spred oči mi noče! – / oprsje brez glavé, kako ubogljivo / jo briše z množico, ki ondi joče. // Glavó odsekano drži za grivo, / da se mu kot svetilka v roki maje / in v nas bolšči in "Jojme!" stoka živo. // Sam sebi bil je luč! Kako bilá je / stvar ena v dveh in dvoje v eni sami, / to ve le On, ki te ukaze daje.*"

Všech mi je velikonočni čas (*Be'm platz lo gais temps de Pascor*) je najbolj znana Bertranova pesem: slavi vojskovanje, zato jo v nekaterih antologijah navajajo tudi pod naslovom *Hvalnica vojni* (franc.: *Éloge de la guerre*). Papiòl je ime žonglerja, ki naj izvaja Bertranovo pesem, *Da-in-Ne* (*Oc-e-No*) pa je *senhal*, ki označuje Riharda Levjesrčnega.

Povsem drugačna je pesem *Če vsa žalovanja, vsa ihtenja ...* (*Si tuit li dòl e'lh plor e'lh marrimen ...*). Bertran de Born, pesnik, ki slavi užitke v krvoprelitju, tu pokaže povsem drugačen in neprimerno bolj človeški obraz, globoko in toplo prizadetost ob smrti bližnjega in ljubečega človeka. Gre za enega izmed najboljših primerov pesniške zvrsti, ki so jo Provansalci imenovali *planh* (žalostinka). "*Mladi kralj Anglije (jove rei englés)*", katerega smrt Bertran tako objokuje, je bil Henri Kratkega plašča (*Court-Mantel*): umrl je zaradi bolezni v Martelu 11. junija 1183, v navzočnosti Raimona III de Turenna in samega Bertrana de Borna, potem ko je prejel odpušcanje svojega očeta. (Glej tudi opombo k prejšnji pesmi in spremno besedo!)

Gospa, ker zame vam ni mar... (*Domna puous de me no-us chal ...*) je nenavadna, duhovita, a obenem grenka erotična pesem, ki za današnji okus vsebuje nekatere seksistične, "mačistične" tone. *Razo* (razlaga) jo zvrstno definira kot *sirventezo*: gre torej za neke vrste ljubezensko *sirventezo*. Po bojaželjni, dobesedno militaristični himni bogu vojne (*Všech mi je velikonočni čas*) in elegični prizadetosti ob smrti (*Če vsa žalovanja, vsa ihtenja*) ta pesem kaže povsem drugačen izrazni register tega trubadurja: očarljivo frivolnost, ki pa skriva tudi temne sence. Že zgodba o nastanku pesmi je izvirna in posrečena:

ker izvoljena Gospa zapusti Bertrana, se trpeči ljubimec odloči, da bo njeno lepoto in vrline nadomestil z gospo, ki si jo bo izmislil in jo sestavil iz najlepših lastnosti različnih dam; te imenuje bodisi z njihovimi imeni ali pa s *senhali*. In tako nastane "*izposojena gospa*"! Antologijska pesem provansalskega in svetovnega erotičnega pesništva! (Tudi v *tornadi* te pesmi nastopa žongler *Papiòl*.)

RIHARD LEVJESRČNI

Jetnik nikoli misli ne izda

Jetnik nikoli misli ne izda,
razen če ne zdrži več od gorja
in sebi v tolažbo iz srca
zapoje: med prijatelji ne da
nihče darov, da bi me rešil z dna,
kjer dve zimi sem *ujet*.

Vsak moj podložnik in baron naj ve,
Norman in Provansalec in Anglež,
da nikdar nisem pustil, da ljudje
trpijo zaradi denarnice.
Ne tožim, ne dovoli mi ime,
a še zmeraj sem *ujet*!

Zdaj dobro vem, da mrtvec in jetnik
več nimata prijateljev: če gre za mik
zlata, gorje mi! Zoper njih se vik
in krik bo dvignil, če me iz verig
brž ne odkupijo. Jaz, vitez vseh odlik,
pa še zmeraj sem *ujet*.

Ni čudno, če me bolečina jemlje.
Francoski kralj steguje svoje kremplje
čez moja posestva in ozemlje.
Ne spomni se priseg v cerkvi, temeljev
prijateljstva. Čeprav v nič me devlje,
dolgo več ne bom *ujet*.

Grofica, sestra, naj se Nebo
nad vami pne in váruje Gospo,
ki sem vanjo prvikrat *ujet*.

Opombe

Kralj Rihard, znan pod vzdevkom Levjesrčni, saj je veljal za poosebljenje viteštva, poguma in pravičnosti, je napisal tudi pesem, ki po svojem elegičnem tonu bistveno odstopa od njegove mitične podobe. Pesem je ohranjena v dveh jezikovnih različicah, francoski in okcitanski, zato smo ga upravičeno uvrstili tudi v antologijo provansalske trubadurske lirike. V tej zvezi je zanimivo, da ta angleški kralj (rojen v Oxfordu l. 1157) angleščine sploh ni govoril, saj je v Angliji preživel le kakšnih šest mesecev svojega življenja. Bil je eden izmed sinov slavnega zakona med kraljem Henrijem Plantagenetom in kraljico Aliénor Akvitansko, zaščitnico trubadurjev. (Glej tudi opombe k Bertranu de Bornu ter ustrezno analizo v spremni besedi!) Vse kaže, da je legenda o njem utemeljena na dejanskih osebnih in voditeljskih kvalitetah. Zato verjamemo njegovim zatrdilom v pesmi *Jetnik nikoli misli ne izda* (*Ja nuls òm pres non dirà sa rason*), da nikoli ni nobenega svojega vazala pustil na cedilu zaradi denarja, vendar je po drugi strani res tudi to, da je zagrešil strahotno krvo-prelitje v križarski vojni, kjer ni prizanesel niti civilistom, ženskam, otrokom in starcem.

V nasprotju z večino druge tu zbrane poezije, je ozadje nastanka te pesmi znano tudi širšim krogom, ne le slehernemu ljubitelju književnosti, temveč tudi vsakemu ljubitelju pustolovskih in viteških filmov: pri vrnitvi iz Svete dežele so Avstrijci zajeli Riharda, ga kot talca zaprli in zahtevali zanj visoko odkupnino. Doma, v Angliji, so se ga tudi hoteli znebiti (predvsem njegov brat Janez z vzdevkom Brez zemlje), zato so zavlačevali nabiranje in pošiljanje odkupnine. Gre za hvaležno literarno snov, ki so jo upodobili številni avtorji, od Shakespeara v dramski kroniki *Kralj Janez*, prek Walterja Scotta v zgodovinskem romanu *Ivanhoe*, do nešteti filmskih različic zgodbe o Robinu Hoodu. V pesmi se Rihard pritožuje nad francoskim kraljem, ki da steguje kremplje po njegovem ozemlju: gre za Philippa-Augusta. V zvrstnem smislu gre za *epistolo*, *pesem pismo*, v formalnem smislu pa za obliko, ki se imenuje *retroencha* (franc.: *rotrouenge*). Ta redka forma ne povsem jasnih pravil temelji na ponavljanju vodilnega motiva, besed in verzov v funkciji refrena na koncu vsake kitice. V tej pesmi se ponavlja predvsem pridevnik *pres*, ki pomeni *ujet*, vendar mu na koncu pesmi Rihard spretno podeli tudi erotični prizvok erotične *ujetosti*, zaljubljenosti. Ta pretresljiva izpoved o ujetništvu namreč izzveni kot ljubezenska pesem, kar jo tudi vsebinsko vključuje v kontekst trubadurske lirike. *Sestra grofica* (*Suer comtessa*), ki ji Rihard pošilja to pesem pismo, je grofica Marie de Champagne, hči francoskega kralja Ludvika VII. in Aliénor Akvitanske, torej Rihardova polsestra. Ta visoka gospa je sledila materinemu zgledu pri mecenskem spodbujanju trubadurske umetnosti. Lepotica, ki je *ujela* Rihardovo srce, je bila očitno ena izmed njenih dvornih dam. Besedilo se v nekaterih antologijah pojavlja pod naslovom *Rihardova retroencha o ujetništvu*.

GROFICA (COMTESSA) DE DIA

VIDA:

Grofica iz Dia je bila žena Gospoda Guilhema Poatjejskega (Peitièus), lepa in dobra gospa. In zaljubila se je v Gospoda Rambautza Oranskega (d'Aurenga) in je o njem spesnila mnogo lepih ljubezenskih pesmi.

Zapeti moram, česar ne želim

Zapeti moram, česar ne želim:
grenkoba me navdaja, ker za njim
mi je hudo, da še zdaj vsa gorim.
Čeprav ga ljubim, je zanj vse le dim:
Vljudnost, Milost in celo lepota,

ponos in duh. Kako naj odpustim,
če se obnaša, kot da sem grdoba?

V žalosti le nekaj me tolaži:
nikoli, o prijatelj moj najdražji,
ne naredim ničesar, kar vas draži;
ne, ljubim vas bolj, kot je kdaj najblažji
ljubimec sanjal ljubljene oči.
O, ko bili bi moji! Toda strožji
ste z mano kakor z vsemi drugimi.

Osupla sem, da ste tako naduti,
prijatelj, kar boli me. Če prav slutim,
vas krade neka druga strast: o kruti
čas, ko noč z drugo hočete prečuti!
Ko sprejme vas, se spomnite, kako
sva sprva se ljubila! To še čutim.
Bog ve, da nisem kriva za slovo.

Vaše srce utripa od poguma,
tako ste vrli. Gloda me črv suma,
da vas tu in povsod oblega truma
dam, ki vas občudujejo brez uma.
Boste med njimi prepoznali njo, iskreno,
vi, ki imate toliko razuma?
Se najinih ne spomnite pomenkov?

Zanašam se na svojo lastno vrednost,
na rod, lepoto, najbolj pa na iskrenost
srca. Pošiljam vam ta spev v vednost.
Naj pesem bo glasnica. Ker še vedno
vas ljubim, mi povejte, moj najslajši:
gre za ošabnost ali zlonamernost?
Zakaj ste taki, če vas imam najrajši?

Polôži mu, glasnica, na srce:
napuh ljudem povzroča le gorje.

Opombe

O življenju najbolj slavne trubadurke imamo le malo zanesljivih podatkov. Ne poznamo njenega porekla niti njenega imena, čeprav so jo mnogi imenovali Beatriz. Vemo le to, da je ohranjenih pet njenih pesmi, ki po čustvenem naboju in odkritosti sodijo med najlepše dosežke trubadurske umetnosti.

V mestu Die nad idilično fontano stoji njen poprsni kip, pred katerim sem prevajalec septembra 1997 recitiral grofici slovenski prevod njene pesmi *Okružno rano sem čutila*; Brina Svit in Drago Jančar sta priči, da je Comtessa de Dia razumela jezik z druge strani Alp, z druge strani tisočletja ...

PÈIRE CARDENAL

VIDA:

Pèire Cardenal je bil iz Velhaca, z gradu Puèi Nòstra Dòmna; izviral je iz častne plemiške družine, njegov oče je bil vitez, mati pa gospa. Ko je bil majhen, ga je oče poslal v veliko kanonijo v Puèiju, da bi se izšolal za kanonika. Ko je odrasel v moža, je vzljubil ničevost sveta, kajti čutil je, da je vesel in lep in mlad. In sestavljal je lepe razlage in lepe pesmi; ustvarjal je ljubezenske pesmi, vendar ne v velikem številu; pač pa je naredil mnogo *sirventez*, zelo lepih in zelo dobrih. V svojih *sirventezah* je Pèire upesnjeval številne lepe motive in lepe primere za tiste, ki so jih pač razumeli, kajti kritiziral je norost tega sveta in grajal mnogo dvoličnih duhovnikov, kot to kažejo njegove *sirventeze*. Hodil je tudi na kraljevske dvore in k plemenitim baronom, s seboj pa je peljal svojega *žonglerja*, ki je pel njegove *sirventeze*. In zelo so ga čislali, lepo ga je sprejel tudi moj gospodar, dobri aragonski kralj Jacme in častitljivi baroni. In jaz, mojster Miquel de la Tor, pisatelj, sporočam v vednost, da je Gospod Pèire Cardenal imel približno sto let, ko je umrl. Jaz, zgoraj omenjeni Miquel, sem zapisal te *sirventeze* v mestu Nîmes. Tukaj je nekaj teh *sirventez*.

Pravljica

Nekoč bilo je neko mesto.
Kdor je stopil ven na cesto,
ko je deževalo, je takoj
znorel. Vsi so zblazneli, joj,
razen enega samega:
ta lepo je spal doma,
zaziban v presladek sen.
Ko je po počitku stopil ven,
da bi poklepetal z rojaki,
so vsi se vedli kot bedaki:
eden je imel prekratek plašč,
drugi je bil nag, za nalašč
je tretji pljuval; eden meč
je sukal, drugi palico; čisto preč
so bili, obleke trgali,
se prerivali in pretepali;
eden je verjel, da je kralj,
držeč se važno kakor valj,
drugi skakal je kot akrobat;
eden je preklinjal, in brat
grozil je bratu, in jokáli
so in se na glas smejali;
eden blebetal brez smisla,
drugi pačil lica smešno-kisla.

Ta, ki je ohranil svoj razum,
je brž izgubil ves pogum,
ko je uvidel, da so blazni.
Vsepovsod je iskal, če se plazi
kje še kakšen človek, ki uboga
pamet. Našel ni nikogar.
Osupnil je nad njihovo neumnostjo,
oni pa še bolj nad njegovo umnostjo:
mislili so, da je čisto nor,
ker jih ne jemlje za vzor,
kajti oni so svetilnik.
Eden mu popravi tilnik,
drugi brco mu daruje,
da ubožec se sesuje.
Od spreadaj ga porivajo, od zadaj

pa spotikajo, da pada kakor klada.
 Ko že misli, da je rešen gneče,
 se šele začno nesreče:
 eden ga pretepa, drugi vleče,
 pada in se dviga opoteče ...
 Komaj jim pobegne žrtev.
 Ko zateče se domov, pol mrtev,
 je možak vesel, da je pobegnil,
 saj bi se lahko za vselej stegnil.

Ta pravljica je zgodovina
 sveta in človeškega spomina.
 Ta naš vek je mesto, polno
 blaznežev: na smrt je bolno.
 Največja modrost srca
 je ljubezen do Boga,
 spoštovanje in bojazen
 pred zapovedmi. Porazen
 je ta čas: izgubili smo modrost.
 Na nas pada dež, težak in gost:
 to je strup pogoltnosti,
 ki pogublja in mori.
 Napuh in Zlobnost vladata ljudem.
 In če Bog v tem zavrženem
 stoletju reši enega človeka,
 ga svet nemudoma poseka,
 saj drugače misli in ravna;
 nora se jim zdi modrost Boga.
 Prijatelj Boga se zaveda,
 da več ne prisluhnéjo besedam:
 štejejo za blaznega človeka,
 ki zanika grozo tega veka.

Opombe

V nasprotju z veliko večino drugih trubadurjev, ki so zgradili svoj umetniški svet na ljubezenski liriki, je Pèire Cardenal našel torišče svojega pisanja v *sirventezi*, pesniški zvrsti, ki je bila prvotno vazalova hvalnica fevdalnemu gospodarju, postopoma pa se je razvila v družbenokritično pesem. Zunanja ogroženost Provanse ter pokanje družbe od znotraj sta ponujali bolečo, a hvaležno snov za tega etično občutljivega in inteligentnega pričevalca časa in nravi. *Vida* navaja provansalske toponime: *Velhac* je današnji *Velay*, *Puèi* je *Puy*, grad *Puèi Nòstra Dòmna* je *Puy Notre Dame*.

Pravljica (Fable) je nenavadno besedilo: v zvrstnem smislu je neprimerno bolj pripovedno kot večina trubadurske pesniške produkcije, zgodba pa na duhovit način upesnjuje grenko sporočilo, da nora družba obravnava razumnega posameznika kot norca. Čeprav na koncu pesnik doda religiozno "moralo zgodbe", je ta groteskna pravljica resnica, ki žal velja za vse čase in kraje.

Iz stare okcitanščine prevedel in opombe napisal
Boris A. Novak